

Amadeu Viana, *Passeres*.

Tavernes Blanques, València: In
Púribus Llibres, 2015, 172 pàg.

Passeres és un dietari assagístic de pensaments breus que varien en extensió, temàtica i estil. La singularitat d'aquest dietari no rau en l'exposició emfàtica de la personalitat de l'autor, a la manera per exemple de Josep Pla, sinó que l'interès específic que

dóna unitat al volum és la confluència de les seves anotacions en la reflexió, sovint en un to irònic, sobre el que es diu, es vol dir i es vol callar en les diferents situacions de parla i escriptura. Alguns d'aquests contextos i situacions tenen una presència preferent en els set quaderns, a més d'una *Endreça* i una *Cloenda*, que conformen el llibre. Així, en el primer quadern, *Astèrix a Eivissa*, hi sovinteja la qüestió del procés d'iniciació a les regles socials; en el segon, *El món oral*, hi apareix la nostàlgia de societats sense escriptura; en els següents, *Desviacions* i *Geometria de la ment*, hi sobresurten una epistemologia basada en les marrades i una teoria del llenguatge que no s'entén sense les analogies; en *El nebot de Rameu*, el cinquè quadern, l'autor reivindica en diferents textos la Il·lustració d'autors com Diderot, quan aquesta encara no s'havia convertit en tradició excoient; en el penúltim, *Passeres*, que també dóna nom al llibre, molts dels seus escrits enllacen la teoria del llenguatge amb una teoria de l'experiència moderna; i en el darrer quadern, *L'illa de Montecristo*, hi abunden els homenatges als textos que, des de la seva infantesa, han ocupat la biblioteca existencial de l'autor, com la proposta d'exercici matinal de «Sentir-se cucarata, moure els peus i les cames cap amunt, kafkianament» (pàg. 142). A més d'aquestes situacions de referència de cada quadern, n'apareixen i en desapareixen d'altres al llarg de *Passeres*, com ara l'afició per la música o pels viatges; l'estudi de les ciències socials o les classes de matemàtiques; les traduccions, els acudits o els jocs verbals; la discussió d'idees en les acadèmies científiques i filosòfiques o els diàlegs més quotidians... I en totes aquestes diverses circumstàncies co-

municatives, l'autor, tal com escriu en el text introductori, persegueix el mateix afany: pensar com les paraules «ens orienten i ens desorienten i com ho podem fer per millorar la ruta» (pàg. 14).

D'aquí el títol de *Passeres*, perquè aquest és el mot que, en català occidental i meridional –com especifica l'autor–, s'utilitza per denominar el seguit de pedres o taulons que es posen per travessar un riu, que aquí, per la dimensió del tema que l'ocupa, el llenguatge, més aviat caldria entendre com un oca. I en els diferents trajectes que proposa el llibre, les que ell anomena «faules més o menys acadèmiques» actuen com les fites, les *stepping-stones* dels argonautes del Pacífic (pàg. 71), que ens han d'orientar per entendre la relació discontinua entre aquest llenguatge, el pensament i, fins i tot, el cos; com quan escriu «La forma del cor. Què es? Un cul que acaba amb una fletxa? Que potser hi ha un iconisme natural?» (pàg. 45). Ara bé, l'autor, Amadeu Viana, és plenament coneixedor, des de la primera pàgina, de la dificultat de l'envit que es proposa i que les seves armes, aquesta diversitat de textos discontinus sobre tantíssimes qüestions, potser dificulten la possibilitat que el text sigui llegible, perquè ni és un dietari de vivències a l'ús ni, tal com correspondria a un tractat sobre el llenguatge, segueix cap sistema fix. Per aquest motiu, seguint una il·lustre tradició d'anteriors assagistes com els seus estimats Montaigne i Lichtenberg, Amadeu Viana es pregunta en les primeres pàgines si realment aquesta reflexió entretallada i incerta sobre l'experiència de les paraules mereix ser llegida, pot trobar un lector.

Una pregunta que l'autor deixa sense resposta i a la qual jo voldria contestar afir-

mativament en aquesta ressenya. Perquè, al meu parer, aquest llibre no tan sols mereix una lectura, sinó tres. Dues possibles lectures, la filològica i la literària, ja les han assignades il·lustres glossadors i crítics d'aquest text, com el professor Xavier Laborda. L'aproximació que voldria subratllar, altrament, és la filosòfica, que no exclouria les altres dues, sinó que explicaria la seva connexió i raó última en un text en què reflexió, teoria i forma d'expressió van íntimament lligades. Una nova perspectiva que, per cert, converteix Amadeu Viana, heterodox catedràtic de lingüística de la Universitat de Lleida i traductor de Lichtenberg i Lewis Carroll, en continuador d'aquells filòlegs filòsofs com el seu també estudiat Giambattista Vico i el mateix Nietzsche, llargament citat en el llibre. Perquè, com ells, aquest antic deixeble del precursor de la sociolingüística en català, Lluís Vicent Aracil, assaja, des del profund coneixement de la llengua i del seu ús literari, una reflexió filosòfica que fuig tant del dogmatisme racionalista com del relativisme més fútil.

I per què aquesta reflexió sobre el llenguatge i els seus usos té un caire eminentment filosòfic? Doncs, en primer lloc, perquè *Passeres*, seguint el camí obert per aquesta pregunta inicial, té com a fil conductor precisament l'acte de preguntar, o més ben dit, de preguntar-se. Un mètode expositiu basat en la interrogació, ja explorat en el seu assaig sobre l'humor *Acròbates de l'emoció* (2004), però que en *Passeres* esdevé l'eix sobre el qual giren totes les seves reflexions, per tal de sabotejar tota pretensió vana d'assolir una resposta, a la manera cartesiana, clara i distinta. Com escriu en el text titulat *Reflexivitat*, «Quan dius pregun-

tar pots esperar trobar una resposta precisa, concreta. Quan dius preguntar-se, intueixes que no hi ha aquesta resposta precisa, concreta» (pàg. 90). En aquest sentit, les seves faules, a diferència dels aforismes clàssics, tal com s'han entès des d'Hipòcrates, en comptes d'enunciar cap norma moral, científica o filosòfica, el que fan és suspendre la possibilitat d'establir cap veritat definitiva perquè s'argumenten a través de preguntes que en suposen d'altres, com quan escriu: «¿La intel·ligència s'ha fet per estimar? ¿On hi ha respostes a aquesta pregunta?» (pàg. 41). O bé, fins i tot, deixen la mateixa pregunta en suspens utilitzant un recurs molt propi de l'humor i de la literatura de l'absurd: l'acabament en punta. I aquí un dels millors exemples és l'emocionant «Excursió a la caverna», que s'inicia amb l'anunci d'una excursió a la caverna de Plató per robar-hi el projector, però que continua no tant amb l'esperada explicació de la *Weltanschauung* que hi ha rere tal proposta, sinó amb un seguit de preguntes pròpies de la preparació d'una excursió a un lloc poc freqüentat: «“¿Com hi aniríem?”, “Ja pots començar a buscar on és”». I, un cop exposades les cavil·lacions dels amics, Viana acaba el text amb una conclusió sobre l'explicació absent que diu així: «La idea inquietant d'apoderar-se del projector té tant un costat còmic com tràgic. La baixada a la caverna sonava factible però impossible alhora. “Els grecs, sempre els grecs...”» (pàg. 159). I, és clar, el lector s'ha d'enfrontar a qüestions com: Quin és el projector de la caverna de Plató? L'aventura de furta-lo és realment comparable amb una excursió, diguem, al congost de Mont-rebei? Per què si es tracta només d'una excursió té un cantó tràgic? Quin és

el cantó còmic si estem parlant de metafísica? I quines preguntes i respostes es pressuposen en aquest «sempre els grecs»?

Aquesta cessió contínua de la resposta o de la repregunta al lector no significa, però, que Amadeu Viana renunciï a exposar per mitjà d'aquestes interrogacions una teoria. I aquí és on s'enllaça l'aproximació filosòfica amb la lectura filològica de *Passeres*. Perquè en la rerecuina d'aquestes faules filosòfiques s'hi percep la teoria del llenguatge d'un professor de Retòrica —com ell prefereix anomenar-se— que ha sabut compaginar una perspectiva pragmàtica de la lingüística amb el coneixement i l'estudi profund de la història de les idees. I aquesta teoria del llenguatge sosté, tal com l'autor ja hauria defensat a *Tempesta de signes* (2015), que l'acte originari lingüístic rau en l'analogia inesperada, en les correspondències lliures que s'estableixen per contigüïtat o semblança en el si d'un grup social.

Per aquest motiu, Amadeu Viana cerca en els textos d'aquest escrit definicions a partir de contextos; és el que anomena *interdefinicions*, seguint el semiòleg Paolo Fabri, «les interdefinicions són formes de definicions que es creuen i que impedeixen una versió única de la realitat» (pàg. 19), però que, en un altre lloc, també ha denominat *contradefinicions*, perquè es tracta de definir per contrasentit. Són les *passeres*, en definitiva, que en el text enllacen mots, autors, vivències i èpoques. I que el porten a contraposar Descartes i el formatge amb olives (no cal dir qui hi surt guanyant), o Lewis Carroll i Heidegger com a dos creadors de jocs de paraules, però que es diferenciarien perquè el segon no els troba la gràcia (pàg. 150), o a percebre un lligam

altrament invisible entre l'amor i l'horror, o entre el dubte il·lustrat de Voltaire i l'Edat Mitjana, que va dedicar una ermita de camí cap a Torà al Sant Dubte. Perquè Viana defensa aquí les analogies boges d'una geometria tova de la ment, basada en les desviacions i les confluències casuals, enfront de la ximpleria de l'optimisme racional que branda sempre que pot la navalla del pobre Ockham contra allò que no es deixa esquematitzar i que suposa, precisament per aquest motiu, allò que ens mereix més esforç per comprendre: «La confluència posa en qüestió la raó, la concurrència desvia el propòsit. Aquest principi desordenat de la contigüïtat i el contacte també podria actuar de forma benigna, quan la lògica s'ha fet massa estreta, se'ns ha quedat petita. Aleshores el contacte ens il·lumina, i el boig desafia el ximple» (pàg. 22). És, en definitiva, el pensament en escaires, esquemes d'una relació entre pensament i llenguatge en què a mesura que es construeixen s'escapa, per l'escletxa de la seva identificació platònica, el pensament bastit en imatges que reivindicava Nietzsche. Un autor amb qui Amadeu Viana també comparteix la consideració del llenguatge com una construcció metafòrica reflex de les relacions que s'estableixen dins d'una societat. Connexió que, més enllà dels seus referents filosòfics directes, Peirce, Gadamer o Vico, igualment es podria establir amb Walter Benjamin, perquè, així com Viana, el filòsof de les imatges dialèctiques considerava els entrellaçaments màgics com l'origen del llenguatge i alhora com el signe distintiu de l'experiència més actual. I, segurament, aquí la gran aportació del professor Viana és adonar-se, més decididament que Benjamin,

que aquest pensar i dir en analogies, que fa emergir el vincle entre allò en principi no unit, té una translació directa en el diàleg com allò que vincula aquells qui, tampoc en principi, no tenen res en comú. Una possibilitat que Viana no ha deixat d'estudiar des de *Raons relatives* (1997) com el fonament d'una comunicació que ara és més urgent políticament que mai perquè pot ser l'única via per superar la confrontació ideològica dura, és a dir, la negació que existeixen analogies, correspondències profundes entre les idees aparentment més llunyanes: «La comunicació són dues cares, dues persones. La resta és pura ideologia» (pàg. 85).

I finalment, arribem a la forma d'exposició, que, és clar, només podia ser fragmentària i entretallada si realment volia aprehendre un llenguatge entès com a xarxa de correspondències lliures. Però l'estratègia formal d'aquest dietari reflexiu no es basa només en la fragmentarietat, també es fonamenta en un humor que recorda els dietaris de Joan Fuster o de Lichtenberg. En aquest sentit, *Passeres* s'allunya del tractat acadèmic tant per la seva discontinuïtat com per la renúncia a la gravetat magistral, cosa que el porta a adoptar formes d'expressió pròpies de la inversió i la condensació humorística, com ara les faules del Sr. i la Sra. Qui o del Sr. Epifani; els jocs verbals com l'anagrama «La cita excita» (pàg. 77), o la seva declaració de principis manllevada de Samuel Becket: «*in the beginning was the pun* ('al principi era el joc verbal')» (pàg. 45); les nombroses paradoxes com la impossibilitat d'estar d'acord, amb què la dissensió és necessària; noves propostes de traduccions com *Tao* per punta o gràcia i no mètode, o l'anglès *pun* per una versió en català com a

pum; o neologismes com *logorrea* definida com a «inflació lingüística», o *hipocrítica* entesa en tant que «crítica sostinguda de baixa intensitat».

Amb aquestes formes pròpies de l'humor, Amadeu Viana propicia el distanciament del lector respecte del seu propi text, immunitzant-lo enfront del científisme més dogmàtic i obligant-lo a cavil·lar per ell mateix, a fer volar el pensament, sense abandonar el somriú. Però això no significa que es busqui la consolació enganyosa del «tot és relatiu». Amadeu Viana es pren l'humor molt seriosament (això també podria ser un *pum!*), perquè el tracta nogensmenys com una via de coneixement: «L'única comprensió possible del món (en el doble sentit de comprimir i comprendre) és l'humor» (pàg. 46). I ho és, precisament –i per això també aquí les aproximacions filològica i filosòfica se solapen amb la literària–, per la seva forma constitutiva. El disbarat humorístic, com el desvari del somni –del qual aquí també es parla a manta–, reproduceix a petita escala la naturalesa d'un llenguatge format per una munió de camins, que no sempre porten enlloc i que, de sobte, com en la guspira de la punta humorística, ens revelen un significat, ens aclareixen amb la seva lògica d'analogies boges un sentit que ens orienta en la nostra experiència difusa d'un món extremadament complex. I aquí, la gràcia, l'humor, tal com l'entén Viana, no es podria comparar només amb el *Tao*, sinó que també hi emergeix un parentiu curiós amb la comprensió grega primerenca de veritat com a *aletheia*, en tant que allò que s'escapa de l'oblit: «En anglès, es diu de l'humor, *to pop up*: una cosa que sorgeix, que peta. En això hi ha l'emergència d'una cosa latent, la

manifestació d'una ocultació no voluntària» (pàg. 152).

Per tant, davant la pregunta inicial si aquest text mereix una lectura, cal respondre que no només la mereix sinó que la requereix en el triple sentit referit: el filosòfic, el filològic i el literari, com a tres estratègies coincidents d'una mateixa reflexió sobre el llenguatge. I aquest és el gran mèrit del llibre i, sens dubte, de l'editorial que n'ha valorat la rellevància més enllà de les divisions entre gèneres de ficció i no-ficció o entre tradicions com la filosòfica i la filològica. Un caràcter transversal similar al de les velles faules morals, però amb la consciència que, en la complexitat de la matèria que tracta i del món en què vivim, l'exemplaritat simplificada d'aquella forma d'expressió esdevé tan sols carn de publicitat. Per aquest motiu,

aquest viatge que ens proposa és important tant per com ens orienta, com per les desorientacions que ens mostra. Un viatge que és en dos sentits, a dues cares, perquè les qüestions que deixen obertes els pensaments de Viana es queden ballant en la ment del lector tot propiciant un diàleg que no acaba i que, com tots els autèntics diàlegs, i aquesta és una de les lliçons fonamentals d'aquest assaig, es basa tant en el que es diu com en el que es calla o encara no s'ha dit: «Algú sap la resposta però somia la pregunta. ¿Hi ha alguna cosa ací sobre el fonament del diàleg?» (pàg. 149). Una altra pregunta que, per cert –i per acabar també en punta–, ja justificaria per si sola la lectura de *Passeres*.

Lluís MONTULL MARTÍNEZ
IES Ramon Berenguer IV, Amposta